

Тэарэтычныя асновы вывучэння назоўніка

1. Мэты і задачы вывучэння назоўніка

Школьны курс марфалогіі дапамагае вучням практычна авалодаць навыкамі вуснага і пісьмовага маўлення, выразнага чытання, арфаграфічнымі, пунктуацыйнымі, стылістычнымі ўменнямі.

Назоўніку адводзіцца істотная роля ў школьным курсе беларускай мовы. Знаёмства з яго важнейшымі граматычнымі формамі і катэгорыямі (напрыклад, роду, ліку, склону) павінна паўплываць на маўленчую практыку школьнікаў, паколькі граматычныя з'явы характарызуюцца багаццем і разнастайнасцю формаў, лексіка-семантычных і стылістычных магчымасцей. У сувязі з гэтым пры вывучэнні назоўніка вырашаецца найважнейшая метадычная задача фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў, г.зн. авалодання моўнымі сродкамі з пункту гледжання іх прызначэння, выкарыстання ў разнастайных відах маўленчай дзейнасці.

Вывучэнне назоўніка садзейнічае і кагнітыўнаму развіццю асобы. Такія разумовыя паняцці, як сінтэз, аналіз, параўнанне, абагульненне, індукцыя і інш., з'яўляюцца асноўнымі прыёмамі пры авалоданні граматычнымі прыметама назоўнікаў, размежаванні родавых і відавых паняццяў, вызначэнні сэнсава-граматычнай ролі назоўнікаў ў тэксце.

Вывучэнне назоўніка, у прыватнасці, праца над семантыкай маўленчых адзінак, стварае вялікія магчымасці і для інтэнсіўнага разумовага развіцця вучняў.

Асноўныя адукацыйныя мэты вывучэння назоўніка:

Садзейнічаць выпрацоўцы ў вучняў ведаў пра назоўнік як дакладна арганізаваную сістэму;

Пазнаёміць вучняў з лексіка-семантычнымі разрадамі і граматычнымі катэгорыямі назоўнікаў;

Сфарміраваць уяўленне пра тэкстаўтваральную ролю назоўніка.

Практычныя мэты вывучэння назоўніка:

Дапамагчы школьнікам засвоіць формы словазмянення і навучыць правільна ўжываць гэтыя формы пры пабудове словазлучэнняў і сказаў; удасканалваць граматычны лад мовы, культуру вуснага і пісьмовага маўлення вучняў;

Спрыяць засваенню пэўных звестак аб словаўтварэнні назоўнікаў;

Выпрацоўваць неабходныя арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі.

Развіццёвыя мэты звязаны найперш з удасканаленнем лінгвістычнага мыслення, граматычнага ладу, маўлення школьнікаў.

У час вывучэння назоўніка школьнікі вырашаюць наступныя задачы:

знаёмяцца ў апісальнай форме з граматычнымі ладамі назоўніка;

засвойваюць (тэарэтычна і практычна) найважнейшыя граматычныя правілы пра змяненне назоўнікаў, спалучэнне іх у словазлучэнні і сказы і ўжыванне ў тэкстах;

прыводзяць у сістэму і асэнсоўваюць з граматычнага пункту гледжання вядомыя ім з папярэдняга маўленчага і вучэбнага вопыту шматлікія і разрозненыя факты мовы;

практыкуюцца ў прымяненні вывучаных граматычных правілаў і звестак у вусным і пісьмовым маўленні і ў час засваення арфаграфічных і пунктуацыйных правілаў.

2. Метады вывучэння назоўніка

Метадамі навучання называюцца спосабы сумеснай мэтанакіраванай дзейнасці настаўніка і вучняў па авалоданні школьнікамі ведамі і практычнымі ўменнямі. Пры выбары метадаў вывучэння назоўніка ў сярэдняй школе неабходна ўлічваць многія фактары, у парыватнасці:

складанасць матэрыялу, які выносіцца на вывучэнне;

ступень навізны матэрыялу;

падрыхтаванасць канкрэтнага класа да засваення матэрыялу.

Дыдакты і метадысты прапануюць розную класіфікацыю метадаў навучання. Паводле крыніцы перадачы і ўспрымання вучэбнай інфармацыі метады падзяляюцца на: слоўныя (паведамленне, гутарка, лекцыя), наглядныя (ілюстрацыі, назіранні, экскурсіі), практычныя (практыкаванні аналітычнага і сінтэтычнага характару), лінгвістычны эксперымент і інш. Па логіцы перадачы і ўспрымання інфармацыі метады бываюць індуктыўныя і дэдуктыўныя. Па ступені самастойнасці мыслення вучняў пры авалоданні ведамі адрозніваюць метады рэпрадуктыўныя і праблемна-пошукавыя. У асобную групу вылучаюцца метады кантролю за вучэбнай дзейнасцю школьнікаў: вуснага кантролю (франтальнае і індывідуальнае апытванне, вусны залік), пісьмовага кантролю (кантрольная праца, дыктант, пераказ, сачыненне, пісьмовы залік), камп'ютарнага кантролю і інш.

Першы метадаў, які можа быць выкарыстаны пры вывучэнні назоўніка, - *паведамленне настаўніка*. Карыстаючыся гэтым метадаў, настаўнік сам выкладае вучэбны матэрыял ў пэўнай сістэме і дакладна вызначанай паслядоўнасці, адказвае на пытанні вучняў, тлумачыць незразумелыя факты, паведамляе звесткі, якіх няма ў падручніку. Пры ім настаўнік спачатку засяроджвае ўвагу вучняў на галоўных пытаннях тэмы, потым тлумачыць больш дэтальна і грунтоўна, ілюструе прыкладамі. Аднак гэта не суцэльны маналог. Пры гэтым метадаў можна выкарыстоўваць прыём прадметных дзеянняў, выдзяленне апорных лінгвістычных фактаў, паўторнае тлумачэнне ў іншым моўным стылі, параўнанне лінгвістычных фактаў і інш. Паведамленне настаўніка іожа быць працяглым (10-15 хвілін) і кароткім (3-5 хвілін).

Паведамленне настаўніка мэтазгодна выкарыстаць пры абагульненні, паўтарэнні і сістэматызацыі ведаў па тэме “Назоўнік”.

Наступны метадаў, які можа быць выкарыстаны пры вывучэнні згаданай тэмы, - *гутарка*. Гэты метадаў навучання заснаваны на дыялогу паміж настаўнікамі і вучнем. Гутаркі бываюць наступных тыпаў:

падрыхтоўчая (узнаўленне па пытаннях настаўніка раней вывучанага для стварэння апоры пры засваенні новага);

эўрыстычная (настаўнік з дапамогай пытанняў падводзіць вучняў да ўсведамлення новага);

узнаўляльная (дыялог паміж настаўнікам і школьнікам пры замацаванні вывучанага з мэтай абгрунтавання вучэбных дзеянняў);

паўтаральна-абагульняльная (выкарыстоўваецца пры паўтарэнні вывучанага ў папярэднім класе, абагульненні матэрыялу ў канцы ўрока або тэмы “Назоўнік”).

Надзвычай стымулюе пазнавальную дзейнасць вучняў *эўрыстычная гутарка*. Сутнасць гэтага метаду заключаецца ў пастаноўцы настаўнікам спецыяльна падобраных пытанняў, якія падвядуць вучняў да самастойнага адкрыцця новага. Ён найбольш эфектыўны пры тлумачэнні новага матэрыялу. Пазнавальныя ўменні вучняў пры вывучэнні назоўніка фарміруюцца з дапамогай наступных тыпаў практыкаванняў:

- доказ прыналежнасці моўнай з’явы да пэўнага разраду. Напрыклад, у практ.180* прапануецца падкрэсліць у спісаным тэксце абстрактныя назоўнікі і абгрунтаваць свой выбар:

Для нас – пр..роды болей мілай,
Чым б..ларуская, н..ма.
Яна ж усіх нас надз..ліла
Душой такою, як сама!

То ж у яе натуре – чуласць
Гасцінасць мяк..асць дабрыня
Гатоўнасць даць табе прытулак -
Ці ты чуж.., ці ты радня. (Н.Гілевіч)

- распазнаванне ў матэрыяле вывучаемай моўнай з’явы. Напрыклад, у практ.164 прапануецца распазнаць у вершы П.Панчанкі назоўнікі з улікам агульнага значэння, марфалагічных прымет, сінтаксічнай ролі:

Беларусь, я – твой воін адданы і сын.
Мае думкі і сэрца заўсёды бываюць з табою.
Ты мяне гадала, ты мяне калыхала,
Ты мне песні, як родная маці, спявала.
Клапатліва збірала ў шлях.
Як люблю я задумлівы шэлест бяроз,
Хвалі жыта, святло перадранішніх рос
На тваіх аксамітных лугах.

- падбор прыкладаў для ілюстрацыі пэўнай моўнай з’явы. Напрыклад, у практ.224 прапануецца выпісаць з тлумачальнага або руска-беларускага слоўніка 10 назоўнікаў 1-га скланення з рознымі асновамі, запісаць іх у давальным або месным склоне.

Пры вывучэнні назоўніка могуць быць прапанаваны для выканання і *класіфікацыйныя практыкаванні*. Напрыклад, складанне табліц і запаўненне іх прыкладамі прадугледжана ў практ.241 (трэба ў адзін слупок выпісаць з

верша “Хто дзе жыве?” В.Шуграевай назоўнікі 1 скланення ў форме меснага склону, у другі – назоўнікі 2 скланення ў форме меснага склону).

Вялікая ўвага пры вывучэнні згаданай тэмы адводзіцца *аналітыка-сінтэтычным* практыкаванням, якія ўяўляюць сабой поўны або частковы марфалагічны разбор. Істотнае значэнне мае парадак марфалагічнага разбору (як вуснага, так і пісьмовага) назоўніка, які падаецца ў параграфе 30. У практ.269 падаецца парадак марфалагічнага разбору назоўніка ў выглядзе табліцы, а ўжо ў практ. 270 патрабуецца яго зрабіць, выбраўшы назоўнікі з верша “Пралеска” і карыстаючыся парадкам і ўзорамі разбору:

Прыгрэла сонейка
На ўзлеску,
Птушыны спеў
Чуваць здаля...

Стаіць
І слухае пралеска,
Як ціха
Дыхае зямля. (А.Дзержынскі)

Акрамя таго, у падручніку па тэме “Назоўнік” часта прапануюцца практыкаванні, якія ўключаюць заданні па раней вывучаным матэрыяле (напрыклад, па арфаэпіі і арфаграфіі – практ.293, умова якога: прачытаць тэкст, захоўваючы арфаэпічныя нормы беларускай мовы. Спісаць, устаўляючы і падкрэсліваючы прапушчаныя літары); практыкаванні на складанне слозлучэнняў, сказаў, звязнага тэксту (напрыклад, практ.283 патрабуе запісаць звязны тэкст на тэму “Знакамітыя людзі Беларусі”), на пераклад назоўнікаў з рускай мовы на беларускую (практ.278).

Літаратура

1. Малажай, Г.М. Беларуская мова ў 5 класе: Вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. шк.з рус. мовай навучання/ Г.М.Малажай, Л.С.Васюковіч, З.М.Кавалевіч, С.Р.Рачэўскі. – Мн.: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2002. – 264с.